Analyysi

Kotitaloudet yhä enemmän tulonsiirtojen varassa

Suomen talous | 10.06.2015 | Petri Mäki-Fränti, Helvi Kinnunen

KIRJOITTAJAT

Petri Mäki-Fränti
Vanhempi ekonomisti

Helvi Kinnunen

Eläkkeelle siirtyvien aiempaa pidemmät työurat sekä korkeampi ansiotaso ovat kasvattaneet työeläkkeitä trendinomaisesti. Kun samalla työttömyysmenot ovat voimakkaasti lisääntyneet ja palkkatulojen kasvu on taantuman vuoksi ollut hidasta, on yhä useampi kotitalous tulonsiirtojen varassa. Kotitalouksien tulot ja kulutus riippuvatkin aiempaa vähemmän suhdanteista ja suhdannepolitiikasta. Rahapolitiikan vaikutusta kysyntään vähentää myös se, että omaisuustulojen osuus kulutuksen rahoituksessa kasvaa. Ikääntyneiden säästämisaste on elinkaariteorian vastaisesti noussut iän myötä, ja ikääntyneiden nettovarallisuus on suurin.

Väestön ikääntyminen voi muuttaa makrotalouden dynamiikkaa

Väestön vanheneminen heikentää julkista taloutta ja työmarkkinoita, mutta se muuttaa myös kotitalouksien tulolähteitä. Väestön ikääntymisen myötä tulonsiirtojen merkitys kotitalouksien tulonmuodostuksessa korostuu ja asunto- ja rahoitusvarallisuuden merkitys tulolähteenä kasvaa.

Väestön ikääntymisellä on vaikutuksia myös kotitalouksien rahoitusrakenteeseen. Kotitalouksien velat ovat tyypillisesti keskittyneet nuorten ja parhaassa työiässä olevien muodostamiin kotitalouksiin, ja nettovarallisuus on suurimmillaan vanhemmalla iällä. Lisäksi kotitaloudet säästävät eri tavoin eri elämänvaiheissa.

Ikääntymisestä kotitaloussektoriin aiheutuvat muutokset voivat muuttaa koko makrotalouden dynamiikkaa. Talouspolitiikalla voi olla erilainen vaikutus kotitalouksien käyttäytymiseen kuin perinteisesti on totuttu. Erityisesti rahapolitiikan kannalta ikääntyneiden kotitalouksien osuuden kasvu voi merkitä sitä, että kokonaiskysyntä reagoi aiempaa vähemmän korkojen muutoksiin, kun entistä suurempi osa kulutuksesta rahoitetaan omaisuustuloilla ja tulonsiirroilla.

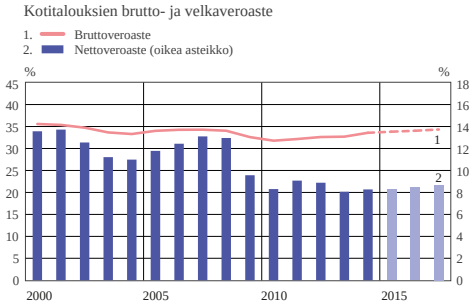
Suomen väestörakenteen rajuin muutos on osunut samaan ajankohtaan talouden poikkeuksellisen syvän ja pitkän taantuman kanssa. Tässä artikkelissa tarkastellaan sekä kansantalouden tilinpidon että kotitalouskohtaisten aineistojen avulla, miten kotitaloussektorin tulovirrat ovat viime vuosina kehittyneet, mitkä väestöryhmät ovat kärsineet taantumasta eniten ja miten kotitalouksien velat ja varallisuus ovat kehittyneet ja jakautuneet.

Tulonsiirrot yhä merkittävämpi tulolähde

Eläkkeelle siirtyneiden määrän kasvu ja taantumavuosien heikko työllisyyskehitys ovat muuttaneet voimakkaasti kotitalouksien tulojen jakaumaa. Vuoden 2008 tilanteeseen verrattuna eläketulot ovat kasvaneet 40 %, kun palkkasumma on vastaavasti suurentunut noin 10 %. Vuonna 2014 tulonsiirtojen osuus kotitalouksien bruttomääräisistä tuloista olikin jo neljännes (kuvio 1).

Eläkkeiden lisäksi myös työttömyyskorvausten ja sosiaaliavustusten osuus kotitalouksien tuloista on kasvanut taantuman aikana. Ennustejaksolla vuosina 2015–2017 eläkemenojen osuus kasvaa edelleen, ja yhteensä tulonsiirtojen osuus jää suureksi, vaikka työttömyyskorvausten tulo-osuus pienenee.

Kuvio 1.

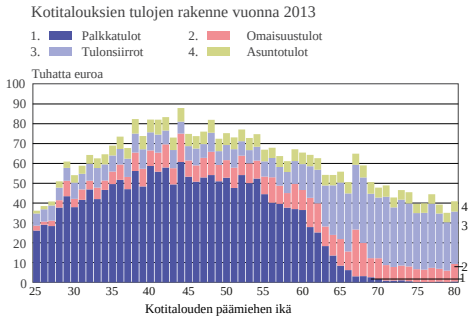

Lähteet: Tilastokeskus ja Suomen Pankki.

10.6.2015
eurojatalous.fi

Julkisten palvelujen rahoituksen kannalta on huolestuttavaa, että yhä suurempi osa kotitalouksien tuloihin kohdistuneista veroista ja maksuista kuluu pelkästään tulonsiirtojen kattamiseen. Taantuman aikana tilanne on heikentynyt selvästi. Kotitalouksien bruttoveroaste on noussut noin 2 prosenttiyksikköä ja on nyt 34 %. Kun veroista ja maksuista vähennetään tulonsiirrot, julkisten palvelujen rahoittamiseen jäävä osuus on pienentynyt lähes 5 prosenttiyksikköä (kuvio 2.) Ongelma on se, että eläkemenojen kasvu pysyy nopeana pitkään ja samalla terveydenhoito- ja hoivapalvelujen kysyntä kasvaa nopeasti.

Kuvio 2.

Lähteet: Tilastokeskus ja Suomen Pankki.

10.6.2015
eurojatalous.fi

Taantuman kustannukset suurimmat työttömille ja palkansaajille

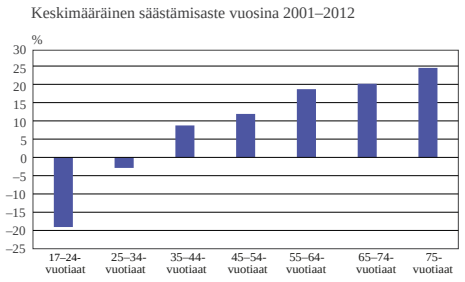
Sen lisäksi, että eläkkeensaajien lukumäärä on suurentanut eläkkeiden osuutta kotitalouksien tuloista, myös eläkeläisten keskimääräiset tulot ovat kasvaneet nopeasti. Mediaanieläkkeensaajan reaalitulot olivat vuonna 2013 lähes 15 % suuremmat kuin vuonna 2007 (kuvio 3). Eläkkeelle siirtyvien aikaisempaa pidemmät työurat sekä korkeampi ansiotaso ovat kasvattaneet

työeläkkeitä trendinomaisesti. Mediaanilla mitattuna eläkkeensaajakotitalouksien tulot jatkoivat kasvuaan myös vuosina 2012 ja 2013, jolloin muiden väestöryhmien tulot kehittyivät vaimeasti.

Yrittäjäkotitalouksien tulot kasvoivat varsinkin vuosina 2010 ja 2011 voimakkaasti. Sen jälkeen kasvu jokseenkin pysähtyi, ja yrittäjien ja maatalousyrittäjien mediaanikotitalouden reaalitulot olivat 11 % suuremmat vuonna 2013 kuin vuonna 2007. Silti mediaaniyrittäjän tulot näyttävät kehittyneen kohtalaisen myönteisesti, kun otetaan huomioon, että jo lähtötilanteessa vuonna 2007 korkeasuhdanne oli kerryttänyt voimakkaasti yrittäjätuloja.

Palkansaajakotitalouksissa mediaanitulot kasvoivat vuosina 2008–2013 yhteensä 9 %. Kasvu syntyi valtaosin vuosina 2009 ja 2010. Työttömien tulokehitys on heijastellut varsinkin työttömyyskorvausten saajien rakenteen muutoksia ansiosidonnaisen työttömyysturvan ja peruspäivärahan saajien osuuksissa. Vuonna 2013 mediaanityöttömän tulot olivat 4 % suuremmat kuin vuonna 2007.

Kuvio 3.

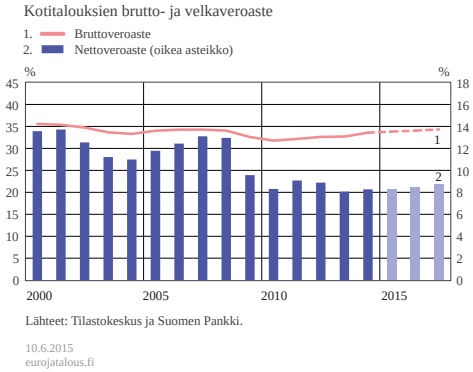

Eläketulojen osuuden kasvu kulutuksen rahoituksessa on vähentänyt kotitalouksien tulokehitykseen liittyvää epävarmuutta. Eläkeläisillä ei ole työttömyysriskiä, mutta ei myöskään reaalituloriskiä, kun eläkkeet on indeksoitu hinta- ja ansiokehitykseen. Periaatteessa väestön ikääntyminen on siten vähentänyt yksityisen kulutuksen riippuvuutta suhdannetilanteesta. Tämän vaikutusta on tosin vaikea vielä kulutuksesta havaita.

Vaikka sosioekonomisista ryhmistä eläkkeensaajat ovatkin selvinneet taantumavuosista keskimäärin hyvin, ovat kotitalouksien tulot jakautuneet elinkaarelle tyypillisen tapaan. Keskimääräiset työ- ja kokonaistulot ovat suurimmillaan kotitalouksissa, joiden päämies on iältään noin 40–50-vuotias (kuvio 4). Tässä ikäryhmässä kotitalouksilla oli vuonna 2013 tuloja käytettävissään keskimäärin noin 71 000 euroa, mikä on lähes kaksi kertaa enemmän kuin 70–80-vuotiailla. Keskimääräiset työtulot alkavat hitaasti supistua kuitenkin jo noin 55 vuoden iässä. Osittain tätä saattaa selittää työllisyysasteen aleneminen eläkeiän lähestyessä, mutta taustalla voi olla myös iän myötä heikkenevään tuottavuuteen liittyvä tulojen väheneminen. Tämä

vastaisi muissa maissa yleisesti havaittua elinkaaritulon kehitystä.

Kuvio 4.

Kotitalouksien omaisuustulot kasvavat noin 40 ikävuoteen asti varallisuuden karttuessa ja pysyvät noin 10 000 eurossa noin 70-vuotiaisiin asti. Yli 70-vuotiaista koostuvien kotitalouksien omaisuustulojen määrä on jo pienempi, mikä johtuu ikäryhmän pienemmästä rahoitusvarallisuudesta. Vanhimmissa ikäluokissa suurempi osa rahoitusvarallisuudesta on lisäksi sijoitettu talletuksiin, joiden keskimääräinen tuotto on jäänyt pienemmäksi kuin osakkeiden ja rahastojen tuotto.

Varsinaisten pääomatulojen lisäksi omaisuustuloa on myös omistusasumisen tuottama säästö, joka syntyy vuokralla asumiseen verrattuna. Tätä hyötyä on mitattu laskennallisella asuntotulolla. Laskennallinen asuntotulo on suurimmillaan noin 40-vuotiaana, mutta kutistuu hitaasti iän myötä. Omaisuus- ja asuntotulon yhteenlaskettu osuus kokonaistulosta jää vajaaseen 25 prosenttiin aina eläkeiän kynnykselle saakka, mutta yli 60-vuotiailla osuus on jo noin 10 prosenttiyksikköä suurempi.

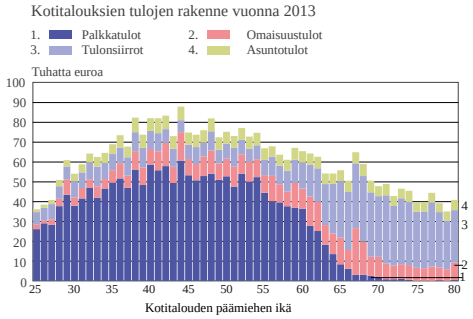
Ikääntyneet eivät käytä varallisuuttaan

Tulotason lisäksi kotitalouksien taloudellinen tilanne riippuu niiden varallisuudesta. Kotitalouksien nettovarallisuus näyttäisi uusimman varallisuustutkimuksen mukaan olevan suurimmillaan 65–74-vuotiailla (kuvio 5). Vuonna 2013 reaalivarallisuus – eli käytännössä asuntovarallisuus – muodosti 60–70 % kaikenikäisten kotitalouksien bruttovarallisuudesta, joten kotitalouksien varallisuuden kasvu on iästä huolimatta pitkälti riippunut asuntojen hintojen nousuvauhdista.

Velkojen määrä on yllättäen suurimmillaan 45–54-vuotiaana, ja vielä sitä vanhemmillakin ikäluokilla on suhteellisen paljon velkaa. Velkojen suuruutta on siten vaikea perustella elinkaarivaiheella, mutta varttuneempien ikäluokkien velkaantuminen on ollut kasvussa myös

muissa Pohjoismaissa. Paitsi yleistä velkaantumisen kasvua tämä kuvastaa osittain sitä, että työura aloitetaan nykyisin myöhemmin kuin aiemmin ja asuntolainojen maturiteetit ovat pidentyneet.

Kuvio 5.

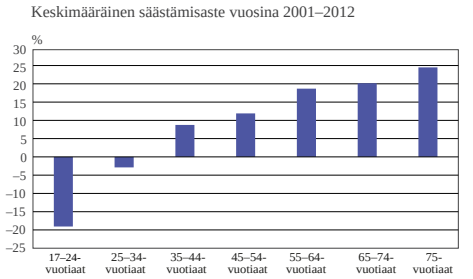

Lähteet: Tilastokeskus ja Suomen Pankki.

10.6.2015
eurojatalous.fi

Mahdollisuus säästöjen purkamiseen ja asuntovarallisuuden likvidointiin esimerkiksi käänteisellä asuntolainalla helpottaa kotitalouksia ylläpitämään kulutustaan eläkkeelle jäämisen jälkeen. Suomessa kotitaloudet eivät tyypillisesti ole kuitenkaan eläkkeellä purkaneet säästöjään kulutuksen rahoittamiseksi. Kotitalouksien säästäminen näyttää päinvastoin kasvavan iän myötä (kuvio 6).

Kuvio 6.

Lähteet: Tilastokeskus ja Suomen Pankki.

10.6.2015
eurojatalous.fi

Korkeimmillaan säästämisaste on ollut yli 75-vuotiaiden kotitalouksissa eli iässä, jolloin tulotaso on alimmillaan. Ikääntyneiden kotitalouksien säästämiskäyttäytyminen on siten vastoin tavanomaista elinkaarimallia, jonka mukaan mukaan kotitaloudet tasoittavat kulutustaan ajan mittaan säästämällä nuorina ja purkamalla säästöjä vanhempina. Vanhojen ikäluokkien haluttomuutta säästöjensä kuluttamiseen selittänee osittain halu jättää perintöjä. Ilmiö ei sinänsä ole kansainvälisesti poikkeuksellinen. Esimerkiksi Saksassa, Itävallassa ja Isossa-Britanniassa

säästämisaste näyttää nousevan elinkaaren loppupäässä.

Vaikka säästäminen kotitalouksien ikääntyessä jopa kasvaa, koko kansantalouden tasolla näin ei ole. Yhä suurempi osa yhteenlasketusta yksityisestä ja julkisesta kulutuksesta joudutaan tulevaisuudessa rahoittamaan pääomatuloilla. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että eläkerahastojen ylijäämä pienenee. Jos eläkeläisten kulutus suhteessa tuloihin halutaan pitää ennallaan, ikärakenteen muutos kasvattaa koko talouden kulutusosuutta voimakkaasti. Tämä uhkaa laskea koko talouden säästämisastetta.[1]

Ikääntyneiden kotitalouksien suurempi säästämisalttius voi jossain määrin helpottaa tilannetta sitä mukaa kuin niiden väestöosuus kasvaa. Jos ikäluokittaiset säästämisasteet pysyisivät samalla tasolla kuin vuonna 2012, pelkkä väestön ikärakenteen muutos kasvattaisi koko talouden säästämisastetta noin 0,2 prosentin kymmenystä vuoteen 2040 mennessä. Ikärakenteen suora vaikutus säästämisasteeseen jäisi siis varsin pieneksi.[2]

Koron vaikutus kulutukseen muuttumassa

Väestön ikääntymisen myötä kotitalouksien tulojen, kulutuksen ja varallisuuden rakenne on muuttumassa. Kun tulonsiirtojen merkitys kotitalouksien tulonmuodostuksessa korostuu, yksityisen kulutuksen kehitys reagoi entistä heikommin suhdannetilanteisiin. Tuloepävarmuutta vähentää myös se, että työeläkkeet ovat käytännössä suojassa julkisen talouden sopeuttamistoimilta. Tulonsiirtojen osuuden kasvu merkitsee kuitenkin, että verotuloista entistä pienempi osa on käytettävissä julkisten palvelujen tuotantoon.

Kotitalouksien ja kansantalouden säästämisasteet voivat kehittyä eri suuntiin. Jos nyt havaitut kehityssuunnat jatkuvat, kotitalouksien keskimääräinen säästämisaste hieman nousee. Koko kansantalouden tasolla huomattava osa kulutuksesta joudutaan kuitenkin rahoittamaan eläkesäästämistä vähentämällä, mikä supistaa kokonaissäästämistä. Tätä painetta vähentäisi, jos ikääntyneiden asunto- ja finanssivarallisuutta purkamalla lievitettäisiin julkisen sektorin menopaineita. Esillä on ollut ehdotuksia mm. yksityisistä hoivavakuutuksista sekä käänteisistä asuntolainoista näiden rahoittamiseksi.

Kun rahoitusvarallisuus painottuu vanhemmille ikäluokille ja velat nuorille ja parhaassa työiässä oleville kotitalouksille, johtaa ikääntyminen kotialouksien keskimääräisen varallisuuden lisääntymiseen. Varallisuuden kasvaessa omaisuustulojen merkitys kulutuksen rahoittamisessa kasvaa, mikä voi muuttaa korkomuutosten vaikutusta kulutukseen. Korkojen aleneminen merkitsee entistä suuremmalle osalle kotitalouksista negatiivista tulovaikutusta. Vastaavasti korkojen nousu antaa ikääntyneille varaa lisätä kulutustaan. Rahapolitiikan tehokkuus voi siis heiketä.

Lähde

Riihelä, M. – Vaittinen, R. – Vanne, R. (2014) "Väestörakenne ja talouskehitys – ikäryhmät Suomen taloudessa." Eläketurvakeskuksen raportteja, 07/2014.

Viitteet

1. Riihelä ym. (2014) ovat arvioineet ns. elinkaaritilien avulla eri ikäluokkien yksityistä ja julkista kulutusta suhteessa ikäluokkien tuloihin. Heidän arvionsa mukaan vuoden 2030 tienoilla talouden kaikki pääomatulot tarvitaan yksityisen ja julkisen kulutuksen rahoittamiseen, jos kulutus henkeä kohti halutaan pitää nykytasollaan. ↑
2. Säästämisasteet (kuvio 6) perustuvat Tilastokeskuksen kulutustutkimukseen ja yliarvioivat selvästi kansantalouden tilinpidon mukaista talouden säästämisastetta. ↑

Asiasanat

ikääntyminen, kotitalouksien tulot, rahapolitiikka, säästäminen, varallisuus